

Met alle heiligen, de breedte van de kerk als basis

Overwegingen bij het afscheid van Jan Hommes als classispredikant Groningen-Drenthe
Door dr. Wouter Slob, predikant te Nijmegen

Zusters en broeders,

Ik wil de dienst van zojuist niet even dunnetjes over doen, en heb daarom even gearzeld om met een Schriftlezing te beginnen. Zou een verhaal op basis van een Schriftlezing niet snel op een preek lijken, en vereist dat niet een *liturgische* setting? Een verkondiging die binnen de samenkomst van de gemeente plek heeft; haar aanspreekt (*aanzegt!*), bemoedigt en toerust. En die niet zelden de identiteit van de gemeente steunt, door haar te verwoorden.

De preek geeft stem aan het belijden van de gemeente en er is een subtiel liturgisch mechanisme waarin dit tot uitdrukking komt: de handdruk aan het eind van de dienst. Zoals we weten zullen is de kerkenraad verantwoordelijk voor de kerkdienst, maar is de dominee exclusief verantwoordelijk voor de verkondiging (de hele rechtspositie van de predikant als pseudo-ondernemer is op dat principe gestoeld). Met de handdruk van de ouderling aan het begin van de dienst krijgt de predikant de verantwoordelijkheid voor de verkondiging toevertrouwd. Aan het eind van de dienst komt de verantwoordelijkheid weer terug te liggen bij de kerkenraad, en een tweede handdruk bevestigt dat.

Of weigert het.

Wanneer de dominee na de dienst géén handdruk krijgt, betekent dat een afkeuring van het gezegde. Ook zwijgend kan de liturgie veelzeggend zijn! De predikant zal het als scherpe afwijzing ervaren wanneer de hand na de dienst wordt geweigerd. Ik heb het gelukkig zelf nooit meegemaakt, maar vrolijk zou ik er niet van worden. En met mij vast vele collega's. Het risico dat de handdruk wordt geweigerd, maakt dat er allicht rekening wordt gehouden met de luisterende gemeente. Dat is op zichzelf de allereerste les van de retorica, dat je rekening moet houden met je gehoord. Maar hier gaat het om goedkeuring, en dat is een stukje riskanter. Riskant voor de dominee, die zichzelf de vraag kan stellen: 'spreek ik als mijn gelovige zelf, of preek ik als dominee?', en die zich *publiekelijk* wat minder uitgesproken kan tonen dan binnenskamers, omdat 'de gemeente er nog niet aan toe' zou zijn. Zo'n duikende dominee loopt het risico zichzelf kwijt te raken. Maar ook voor de gemeente is riskant, die zo in feite onwetend wordt gehouden. Uit angst voor gezeur wordt de gemeente naar de mond gepraat en heikele thema's vermeden. En wordt de verkondiging in feite een echo van het vooroordeel, van het verleden, vertrouwd en gekoesterd, maar uiteindelijk achterhaald en overbodig.

Ik heb steeds in de tegenwoordige tijd gesproken. Maar misschien zijn we inmiddels ingehaald door de feiten. De generatie Kuitert kon nog flink met de interne verhoudingen tussen dominee en gemeente worstelen, maar dat sluimerende conflict is inmiddels geluwd. Geluwd omdat de geesten inmiddels gescheiden zijn. Ooit resulteerden kerkelijk conflicten

in kerkscheuringen, en meenden alle partijen de waarheid in pacht te hebben. Ik heb de foto's van de Synode van Assen (1926) nog in de consistoriekamer van de Zuiderkerk alhier kunnen zien hangen; verstoofd en vergeeld, precies zoals de concluderende bevindingen van haar eindoordeel. Niemand wéét nog waar het om ging, en als het al bekend is, wordt niemand er nog koud of warm van. Inmiddels is de Zuiderkerk verkocht en wat er van die foto's is geworden is mij niet bekend; ik vraag me af of iemand de moeite heeft willen nemen ze van de vergetelheid te redden.

De binnenkerkelijke ruzies hebben tot versnippering en zeker niet tot bloei geleid. En we hebben er toch van geleerd! We gooien de knuppel niet meer in het hoenderhok. Want het hoenderhok is leeg, verlaten, verkocht. Waar we nog bij elkaar komen worden we liefst getroost en bemoedigd. We zijn immers zo klein en zo kwetsbaar geworden, dat we niet al te uitgesproken meer kunnen zijn. Laten elkaar vasthouden! Misschien nóg meer praten we mensen naar de mond. Niet om ze onwetend te houden, maar om ze niet tegen de haren in te strijken. Om ze gerust te stellen, misschien, in deze tijden van tegenweer, hollende terugloop en dramatische inkrimping. Begrijpelijk genoeg, allemaal. Want we moeten toch proberen staande te blijven?

Maar daarmee kan de verkondiging misschien nóg makkelijker een preek voor eigen parochie worden; als het al geen praatje voor de vaak is. Een vertelseltje voor het slapen gaan, om mensen zoet te houden. Als dat zo zou wezen, dan is er wel wat loos. Want God's Woord zou allesbehalve slaapverwekkend moeten zijn. Zou moeten aanvuren en opstoken, moeten begeistere en vervullen. De mond zou er van over moeten lopen. Want wat God ons te zeggen heeft moet gehoord en dus verkondigd worden. Maar moet dan ook wel wat te *zeggen* hebben. En juist niet alleen binnen eigen kring.

Daarom, broeders en zusters, begin ik na deze wat uitgebreide pre-ambule toch maar met een Schriftlezing. Want wat we te zeggen hebben, is niet iets wat we zelf bedenken, maar wat ons wordt aangereikt. Wat ons wordt geschonken en toevertrouwd. De liturgische setting die de preek haar bestaansrecht geeft, kan niet beperkt blijven tot de ingekaderde moment van de formele eredienst, maar moet na het Amen tot dienstbaarheid in het geleefde leven leiden. Alle wijsheid begint bij het Woord van God.

“Daarom buig ik mijn knieën voor de Vader, die de vader is van elke gemeenschap in de hemelsferen en op aarde. Moge Hij vanuit zijn rijke luister u innerlijke kracht en sterkte schenken door zijn Geest, zodat door uw geloof Christus kan gaan wonen in uw hart, en u geworteld en gegrondvest blijft in de liefde. Dan zult u met alle heiligen in staat zijn de lengte en de breedte, de hoogte en de diepte te begrijpen, ja de liefde van Christus te kennen die alle kennis te boven gaat, opdat u geheel vervuld zult raken van de volheid van God.”

De Bijbelvasten onder u (en ik zal geen vingers vragen) herkennen de woorden van Efeziërs 3. Anderen herkennen misschien de tekst die bij de aftrap van het jaarthema 'Ga mee!' werd voorgesteld. Ik moest even kijken wat de tekst met dat jaarthema te maken kon hebben, en

realiseerde me toen dat de uitdrukking 'met alle heiligen' hoe dan ook betekent dat we niemand moeten achterlaten. Dat past dus mooi bij de wat uitgebreide voorbereidende bespiegeling van zojuist: we moeten mensen niet de kerk uit willen jagen en elkaar vasthouden. Maar juist niet betekent het: mensen naar de mond praten. Want heb je dan wel iets te melden?

We hebben maar beperkte tijd, vanmiddag. Daarom zal ik korthedshalve de liturgische handdruk als *symptoom* van kerkelijke verkokering presenteren. De handdruk die uitdrukt dat we in de kerk, en dan met name de protestantse kerk, zoeken naar *instemming*. En dat we daaraan onze identiteit ontleen. Met het afwijzen van het pauselijk gezag in de reformatie, ontstond in de 16^e eeuw een autoriteits-vacuüm die vergaande gevolgen had. Hoe kun je nog weten wat waar is, als er geen onaantastbaar gezag meer is en de meningen toch uit elkaar lopen? De reformatie zocht het in instemming: belijdenisgeschriften die de kerkelijke leer in detail uiteen zetten, en die door alle leden moesten worden geaccepteerd en onderschreven. De eenheid van leer vormde zo de basis van de kerk. Dat was de speelruimte die de predikant in de verkondiging werd vergund en die door de ouderlingen werd bewaakt. De handdruk in de dienst drukt die eenheid uit.

Maar het deugt niet. Want in wezen celebreren we daarmee het Eigen Gelijk. Het Eigen Gelijk dat altijd werd doorspekt en ondersteund met Bijbelcitatoren, die de juistheid van de leer moest aantonen of dichttimmeren, maar onvermijdelijk ging het om een *subjectieve* interpretatie van de religieuze waarheid. Want de eenheid van de kerk was alleen gewaarborgd als alle leden instemden. Als die instemming ontbrak, dan was er narigheid. Natuurlijk zou er in overleg overeenstemming, en dus instemming, kunnen worden bereikt, en werden er synodes belegd zoals die van Assen 1926. Maar als dat niet lukte, werden dissidenten als Geelkerken eruit gegooid. Want meningsverschillen zijn de dood in de pot als alles van instemming afhangt.

De traditie van kerkscheuring is door de nood gedwongen wat stil komen te vallen, en zelfs komen kerken, door de nood gedwongen, weer bij elkaar. Maar de grondslag dat we het graag met elkaar eens zijn, is niet verdwenen. We kruipen graag eenstemmig bij elkaar en zoeken gelijkgezinden en gelijkgezindheid op. Andersdenkenden worden misschien gedoogd, maar fungeren geregeld als de 'ander' waartegen wij onze eigen identiteit afzetten. Ook theologisch. Uit de aard van de zaak is de confessionaliteit dan in het voordeel. Want dáár wordt de gelijkgezindheid gewaardeerd en gekoesterd. De vrijzinnigheid loopt onder dit gesternte snel leeg. De reden is niet, voor alle duidelijkheid, subjectivisme (want dat kenmerkt *alle* protestantse theologie). De reden is veeleer individualisme, en de onwil en onkunde om met meningsverschil om te gaan. Wat in confessionele hoek tot kerkscheuring leidt, leidt in vrijzinnige hoek tot kerkverlating. Beiden leiden tot uitholling van de zeggingskracht van kerk en van God.

We moeten het wat kort houden vandaag. Ik denk dat de theologische navelstaarderij direct te maken heeft met de teloorgang van de kerk in onze tijd, en daarmee mede

verantwoordelijk is voor de ontkerkelijking. Maar deze sociologische analyse laat ik rusten, want we kunnen beter in eigen boezem kijken.

Laten we dan vaststellen dat Ons Eigen Gelijk niet (zomaar) het gelijk van God is. 'God is groter dan ons hart, Hij heeft weet van alle dingen'. Jan Hommes citeert ergens 1 Johannes 3:20, en ik haal het hier graag aan. God is groter dan ons hart, en groter dan ons hoofd. En wij hebben de waarheid Gods niet in pacht, laat staan in onze macht. En dus moeten wij ons Eigen Gelijk niet op andersdenkenden bevechten, maar ons door hen laten aanzeggen. Want misschien hebben zij een ander inzicht, waar wij nog niet aan hadden gedacht en dat ons toch verder kan helpen.

Van Assen 1926 even snel naar Korinthe 55. Paulus krijgt verontrustende berichten uit de stad. Er is modalitaire heibel ontstaan. Niets menselijks was ook de vroegste christenen vreemd; als we denken dat de neuzen, zo dicht op Jezus, allemaal dezelfde kant op stonden dan hebben wij het bijzonder zeer mis. Ruzie is er in Korinthe en sommigen beroepen zich op Paulus, anderen op Apollos of op Kefas (dat is: Petrus). De gemeente dreigt te scheuren en Paulus houdt haar voor: 'u bent van *Christus!*'.

Het is in dít licht dat we 1 Korintiërs 13 moeten verstaan. Vaak gelezen als trouwtekst (niks mis mee, had ik ook en we zijn nog steeds bij elkaar!), is het vooral een tekst om de basis van de gemeente leggen. Niet in *overeenstemming*, maar in de liefde! En het is interessant om te zien hoe Paulus dat betoogt. Hij signaleert dat de verschillende posities met goddelijk gezag worden omkleed. Onderbouwd en dichtgetimmerd worden ze met profetie en klanktaal en dus met goddelijk gezag getooid dat niet tegen te spreken is. Zo wordt het eigen gelijk van een goddelijke goedkeuring voorzien, en heb daar mee eens van terug! Het interessante van Paulus is dat hij de goddelijk inspiratie op geen enkel manier diskwalificeert. Hij vraagt zich niet af of de Geest wel 'echt' gesproken heeft en hoe het zou kunnen dat God Zich tegensprekt als verschillende fracties zich op profetie of klanktaal beroepen. De goddelijke inspiratie en daarmee de religieuze waarheid wordt volop erkend. Maar principieel onder het gezag van de liefde geplaatst. De liefde, waarin het nóóit gaat om het eigen belang, maar altijd om dat van de ander. De goddelijke inspiratie en daarmee de goddelijke waarheid heeft alléén gezag voor zover zij de ander ten goede komt, en kan dus principieel nooit dienen om het Eigen Gelijk op de ander te bevechten of te veroveren.

De theologie vanaf de 16e eeuw, die integraal 'moderne theologie' moet heten, heeft altijd gezocht naar bevestiging van de eigen inzichten. Waarheid werd een bezit dat verdedigd en bevochten moest worden. De enorme consequenties van deze verschuiving, heeft gevolgen gehad voor *al* het denken en staat aan de basis van *alles* wat modern is, filosofie, wetenschappen, literatuur, kunst, politiek. En is overal, op al deze terreinen uitgeput. Het huidige conflict in Israël/Palestina mag de grimmige illustratie zijn van waar exclusieve bezitsdrang op uit kan lopen. De informatiebubbels op de *Socials* zijn voorbeelden dichter bij huis. En de uitslag van de laatste verkiezingen in Nederland zijn de krampachtige achterhoedegevechten om identiteit in het eigen gelijk te funderen.

De Schrift leert ons anders. En heeft daarmee een veel grotere verantwoordelijkheid dan de binnenkerkelijke rol die ons vaak nog wordt toegestaan, en waar we in de secularisatie vaak

veel te blij mee lijken zijn. Want principieel gaat het niet om het eigen belang of het eigen gelijk, maar gaat het om de veel interessantere vraag waar de ander gelijk heeft. En waar we tegen ons eigen *ongelijk* aanlopen. Als we dat onderkennen, dan komen we verder. En verstaan we de aanzegging.

Dat vereist dat we andersdenkenden niet diskwalificeren, of hooguit zouden gedogen. Maar dat we bij hen te rade gaan. Zoals wij hen ook tot raad kunnen zijn. De liefde, die hier de grondslag is, is een relatie van wederzijdsheid. Dat moet wel even worden benadrukt, want anders kan dienstbaarheid grenzeloos worden opgerekt. Liefde krijgt en ontvangt, maar geeft ook en moet durven vragen. In liefde delen we inzichten, maken elkaar deelgenoot van ervaringen, kunnen voorstellen en suggesties doen. Maar of de wederzijdse ander dat ook aanvaardt en accepteert, is altijd aan die ander. En kan nooit worden afgedwongen of opgelegd. Maar is dan ook nooit dreigend, of overrompend. En moet dienstbaar zijn. Met *alle heiligen* zijn we zo op weg naar het Koninkrijk; of misschien is dat al een levende realiteit wanneer de liefde wordt waargemaakt!

De religieuze taal is geen *beschrijving* van God die ons kennen te boven gaat, maar is de *articulatie* van leven in het perspectief van Gods belofte en bedoelingen. Dan staat de *waarheid* niet ter discussie, maar de *betekenis*. En die is niet éénduidig voor iedereen hetzelfde, maar kan van mens tot mens, tijd tot tijd, situatie tot situatie verschillen. Dat moeten we niet op elkaar bevechten, daar mogen we elkaar deelgenoot van maken. En misschien dat er dan 'amen' wordt gezegd: 'Ja! Zo is het!'. Dat gaat niet om het vaststellen van een feit, maar om het begrijpen en aanvaarden van een betekenis, die vervolgens deel mag zijn van de realiteit die een levend geloof is. Dat is geen waarheid die wij bezitten, maar die we krijgen en doorgeven mogen. En die pas spannend wordt wanneer er nieuwe inzichten, nieuwe deuren, nieuwe richtingen worden geopend. Het is doodzonde, als we die ruimte zouden blokkeren door alleen ons eigen gelijk te willen horen.

Jan Hommes heeft zich altijd druk gemaakt om de breedte van de kerk. Terecht. Want alleen vanuit die breedte kunnen we met alle heiligen Gods toekomst tegemoet treden. Een toekomst die veelzeggend zal zijn, die tot heil van de wereld is bedoeld. En die bovendien vast een betere overlevingsstrategie is dan navelstaren. Want iets te melden heeft.

[Amen]